

Zdroje tržních nedokonalostí – tržní selhání

Trh má vlastnosti, které zabezpečují, že je nejučinnějším nástrojem koordinujícím využívání zdrojů. Na druhé straně je nutno zdůraznit, že není důvod k idealizaci tržního prostředí.

Dokonalost trhu je zřejmá *ve srovnání* s jinými možnými způsoby koordinace. Zkoumáme-li trh samotný v jeho reálné podobě, zjistíme, že se při koordinaci mohou projevit určité nedostatky či poruchy. Postupně a zejména při studiu jednotlivých tržních situací je budeme upřesňovat a konkretizovat. Na základě již uvedeného však můžeme uvést a vymezit hlavní skupiny příčin **tzv. tržního selhávání**.

Především si musíme připomenout, že pokud jsme doposud hovořili o tvorbě a směně statků, měli jsme na mysli statky, které lze charakterizovat jako soukromé. **Soukromý statek je charakteristický tím, že jeho výrobce je schopen omezit užití vyráběného statku na ty spotřebitele, kteří jsou ochotni za výrobek zaplatit (vyloučení výrobcem)**. Současně však platí, že spotřebitel není nucen statek spotřebovávat, ale pokud se ke spotřebě rozhodne, pak jeho **spotřeba statku snižuje dostupné množství pro ostatní spotřebitele (tzv. rivalitní spotřeba)**. Pokud statky splňují tento předpoklad, trhy s nimi mohou fungovat.

Všechny statky uvedený požadavek nespĺňují, v těchto případech hovoříme o tzv. **veřejných statcích**. Jejich charakteristikou je, že jsou-li nabídnuty jednomu subjektu, stávají se dostupné i subjektům jiným, které je mohou spotřebovávat současně (**nerivalitní spotřeba**). Jestliže u soukromých statků je charakteristická vyloučitelnost ze spotřeby, pak v případě **veřejných statků je charakteristická její nevyločitelnost**. Tato vlastnost je závažnou překážkou fungování trhů těchto statků. Spotřeba dodatečných jednotek není spojena s nutností podstoupit obět (např. vydat určité množství peněz), a proto v případě veřejných statků není tržní princip uplatňován, nebo je využíván v modifikovaných podobách. Jejich tvorba a distribuce je zabezpečována zpravidla vládními aktivitami (utváření poptávky) a financování se opírá o mechanismus zdanění. Okruh vládních aktivit však zahrnuje i další zřejmé případy.

Na vládních aktivitách je založeno i zabezpečování těch oblastí společenské aktivity, které již svým charakterem **nemohou být zabezpečovány tržně** (např. státní správa a samospráva, bezpečnost a obranyschopnost země) nebo by tržní koordinace vedla k nežádoucím důsledkům (např. vzdělání, kultura).

Zdrojem vládních aktivit však může být i skutečnost, že některá tržní řešení vyúsťují do **nepřiměřených sociálních tvrdostí**. O těchto souvislostech, jako o jednom ze zdrojů státní intervence do ekonomiky, budeme podrobněji pojednávat v makroekonomii, nejedná se však o tržní selhání či nedokonalost.

Pokud budeme v dalším výkladu s pojmem tržní selhání pracovat, budeme mít vždy na mysli situace, kdy trh nefunguje očekávaným způsobem, tzn. nezabezpečuje efektivní alokaci zdrojů, přestože jsou naplněny nezbytné předpoklady pro fungování tržního mechanismu.

Jaké jsou hlavní příčiny tržních selhání?

Především existence **nedokonale konkurenčního prostředí**. Jednou z dominantních charakteristik toho prostředí je, že rozhodující (významné) výrobce trh nenutí k tomu, aby vyráběli nejlevněji (minimalizovali náklady na jednotku produkce) a naopak spotřebitelé jsou zpravidla nuceni platit vyšší ceny, než ceny, které by se na trhu ustálily, pokud by výrobci produkovali alokačně efektivní množství (odpovídající vyrovnání MC s AR).

Další příčinou jsou **externality**. Jevy, se kterými souvisí tzv. **efekty přelévání** – prostřednictvím tržních transakcí jsou jedni finančně zvýhodněni a druzí znevýhodněni. Jedná se o vnější vlivy, které mohou být např. důsledkem hospodářské činnosti, ale nevstupují do nákladů. V důsledku toho pozitivně či

negativně ovlivňují tržní subjekty. Mohou to být i jiné vnější vlivy, které ovlivňují tržní transakci (cenu na trhu). **Pozitivní externalita** přináší subjektu užitek, aniž by musel za tento užitek platit. Např. nově vybudované intenzivní osvětlení skladových prostor sousedícího s našim domkem nám přináší úspory výdajů na osvětlení dvorku. Totéž však může být případ klasifikovatelný jako **negativní externalita**, pokud nám toto osvětlení proniká do ložnice a znemožňuje spaní. Jsou tak vyvolány dodatečné náklady na zatemnění. v tomto kontextu můžeme rozlišovat „neoprávněné“ výhody či nevýhody, které na nás dopadají, aniž bychom se o ně přičinili. *Trh zde selhává často tím, že umožňuje přesouvání úhrady nákladů a nepůsobí proti vzniku externalit.*

Typickou negativní externalitou jsou škody na životním prostředí, které vyvolávají dopady nejen na přírodu, ale i na obyvatelstvo (např. část daní placených obyvatelstvem slouží na nápravu vzniklých škod a poruch, ale v postižených oblastech se jedná např. o dodatečné výdaje domácností v důsledku zdravotních problémů - ušlá mzda, ceny léků, ozdravných pobytů, atd.).

Z výše uvedených důvodů si musí hospodářský systém vytvářet nástroje, kterými by dopad negativních externalit alespoň omezoval. Takovým nástrojem je např. zákonodárství či jiné formy státních zásahů stimuluující firmy k ochraně životního prostředí.

Přes uvedené okolnosti trh opakovaně prokázal, že je nejúčinnějším nástrojem regulace národního hospodářství. Výše uváděné souvislosti patří k příčinám, proč není tržní regulaci ponechán zcela volný průběh, ale uskutečňuje se za spoluúčasti státu, jako specifického subjektu, který svými zásahy usiluje zejména o to, aby:

- stimuloval tržní mechanismus k vyšší účinnosti tím, že oslabuje vliv faktorů působících proti efektivnosti tržního mechanismu (např. zákonodárství omezující zneužívání výsadních postavení);
- se v hospodářství vytvářely v dostatečné míře i veřejné statky a byly sníženy nepřiměřené sociální tvrdosti, které tržní mechanismus může produkovat;
- byly vytvářeny předpoklady pro stabilní rozvoj hospodářského systému.

V tomto kontextu je možno uvést, že snahou vlád je usměrňovat aktivitu do těch oblastí, kde tržní principy nezabezpečují dostatečný stimul rozvoje, nebo svými důsledky působí proti širším hospodářským i politickým cílům rozvoje společnosti.